

## **Dokumentation/rapport från konferensen** **Äldreomsorg för nationella minoriteter, Borås 24 mars 2011**

Konferensen *Äldreomsorg för nationella minoriteter* arrangerades av Länsstyrelsen i Stockholm, Sametinget och Borås stad i Borås den 24 mars 2011.

Konferensen syftade till att ge deltagarna verktyg att utveckla service inom äldreomsorg för nationella minoriteter på deras modersmål. Målgrupp var ansvariga och genomförare i kommunerna, landstingen, myndigheter samt nationella minoriteter.

Under konferensen förmedlades fakta kring äldreomsorg enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk, samt goda exempel och inspiration från kommuner i Sverige. Dessutom gavs en aktuell utblick på forskning inom området. Moderator för dagen var PeGe Johansson.

Konferensen inleddes med att kommunalråden Lena Palmén och Annette Carlson, Borås stad, hälsade deltagarna välkomna till Borås, som sedan 1 maj 2010 ingår i förvaltningsområdet för finska. Ungefär 13% av stadens drygt 100 000 invånare har finsk anknytning.

Här följer en sammanfattning av konferensens övriga programpunkter.

### **1. Sveriges minoritetspolitik och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk**

*Lennart Rohdin, enhetschef, enheten för minoritetsfrågor, Länsstyrelsen i Stockholms län.*

Bakgrunden till den svenska minoritetspolitiken är det arbete som Europarådet sedan det bildades efter andra världskriget har bedrivit för att trygga respekten för mänskliga rättigheter i Europa.

Redan i Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter från 1950 stadgas att medlemsstaterna har en skyldighet att värna de nationella minoriteterna.

Så småningom preciserades och utvecklades skyddet för nationella minoriteter i två andra Europarådskonventioner: Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk från 1992 och Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter från 1995.

När riksdagen 1999 beslutade att Sverige skulle ansluta sig till Europarådets båda minoritetskonventioner uttalades att vi har fem nationella minoriteter och fem nationella minoritetsspråk.

Minoriteterna är judar, romer, samer, tornedalingar och sverigefinnar, och minoritetsspråken är jiddisch, romani chib (alla varieteter), samiska (alla varieteter), meänkieli (alla varieteter) och finska. Alla de fem nationella minoriteterna har funnits i Sverige under lång tid och är en del av vårt gemensamma historiska kulturarv.

Omkring 700.000 personer i Sverige uppskattas ha minoritetsbakgrund.

2009 uppmärksammades i Sverige och Finland att 200 år hade gått sedan riket delades av den ryske tsaren. Den gräns som drogs längs Torne-Muonio älvar delade inte bara riket utan också de fem nationella minoriteterna.

Riksklyvningen 1809 blev starten för forandet av synen på Sverige som svenskarnas rike.

Före 1809 var Sverige flernationellt/-språkligt. 1800-talet präglades av nationalismens framväxt i hela Europa, även i Sverige. Minoriteterna trängdes undan och osynliggjordes.

Mellan 1884 och 1957 var det till exempel endast tillåtet att tala svenska i den svenska skolan. Romska barn utestängdes helt från skolan ända in på 1960-talet.

2009 reformerades den svenska minoritetspolitiken. Man konstaterade att erkännandet 1999 visserligen hade varit mycket viktigt, men att det inte hade fått tillräckligt innehåll. Sverige hade kritiserats både internationellt och på hemmaplan, bland annat för att minoritetspolitiken var alltför geografiskt begränsad, att implementeringen lokalt var bristfällig, att minoriteternas behov inte hade beaktats tillräckligt och att det saknades ett tydligt uppföljningsansvar. Dessutom behövde minoritetsspråken mer stöd för att överleva. Den nya minoritetspolitiska strategin syftar till att:

- säkerställa en bättre efterlevnad av Europarådets ramkonvention och minoritetsspråkskonventionen och uppföljning av vidtagna åtgärder
- motverka diskriminering och utsatthet
- stärka de nationella minoriteternas egenmakt och inflytande
- främja bevarandet av de nationella minoritetsspråken

Språklagen, som trädde i kraft 1 juli 2009, slår fast att svenska är huvudspråk i Sverige och att de nationella minoritetsspråken är jiddisch, romani chib, samiska, meänkieli och finska. Den 1 januari 2010 trädde lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen) i kraft. Lagen innehåller allmänna bestämmelser, eller grundskydd, som gäller för samtliga fem nationella minoriteter och i hela landet. Den innehåller också ett förstärkt skydd för samiska, finska och meänkieli inom de så kallade förvaltningsområdena och hos vissa statliga myndigheter. Grundskyddet innebär bland annat att:

- förvaltningsmyndigheter ska när det behövs på lämpligt sätt informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter enligt denna lag (3 §)
- det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken (4 §, även 8 § Språklagen)
- det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige (4 §)
- barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt (4 §)
- förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med representanter för minoriteterna i sådana frågor (5 §)

Det förstärkta skyddet för samiska, finska och meänkieli som gäller inom förvaltningsområdena innebär bland annat att förvaltningsmyndigheter ska kunna ge service på samiska, finska och meänkieli i ärenden som har anknytning till förvaltningsområdet. Det ska också vara möjligt att få tillgång till förskola och äldreomsorg helt eller delvis på minoritetsspråket.

När det gäller äldreomsorgen säger 18 § minoritetslagen att kommuner i förvaltningsområden ska erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska, meänkieli respektive samiska. Detsamma gäller kommun utanför ett förvaltningsområde, om kommunen har tillgång till personal som är kunniga i språket.

I författningskommentaren sägs att arten och omfattningen av den äldreomsorg som erbjuds på nationellt minoritetsspråk blir beroende av hur många som önskar omsorg av personal som talar språket och vilken typ av omsorg de önskar, samt tillgången på språkkunnig personal som talar dessa språk.

Enligt 5 kap. 6 § socialtjänstlagen ska kommuner verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, meänkieli eller samiska där detta behövs i omvårdnaden om äldre.

Kommuner, landsting och regioner i förvaltningsområden får särskilda statsbidrag för att täcka de merkostnader som den nya lagstiftningen kan medföra. En kartläggning av de behov och resurser som finns ska genomföras tillsammans med minoriteten, och statsbidraget ska användas i samråd med minoriteten.

Kommuner som inte redan ingår i ett förvaltningsområde kan ansöka hos regeringen om att komma med. En förutsättning är att den berörda minoriteten stödjer en anslutning.

De som tar emot statsbidrag ska varje år lämna en redovisning av hur pengarna har använts till Länsstyrelsen i Stockholms län respektive Sametinget.

Dessa båda myndigheter har sedan 2010 ett gemensamt uppdrag att följa upp och samordna minoritetspolitiken i landet och årligen rapportera detta till regeringen.

I Länsstyrelsens och Sametingets första rapport, som överlämnades till regeringen i februari 2011, konstaterades att det finns tre framgångsfaktorer i arbetet med minoritetsfrågorna:

- Tydliga mål och klar förankring i politisk och verksamhetsmässig ledning
- En tydlig samordnande funktion för minoritetsarbetet
- Fungerande samråd med lokala företrädare för berörd nationell minoritet

Slutsatsen är att resan har börjat när det gäller minoritetspolitiken, men att det är en bit kvar. Länsstyrelsen och Sametinget arbetar vidare med rådgivning och information, vilket ingår i deras gemensamma uppdrag.

Ett exempel är hemsidan [www.minoritet.se](http://www.minoritet.se), där relevant information samlas. Ett intranät finns också där de som arbetar med minoritetsfrågor kan utbyta erfarenheter. Dessutom är två handböcker under produktion och ett antal utbildningskonferenser och -seminarier har arrangerats och kommer att arrangeras.

## **2. Kommunikation och relation – förutsättningar för vården av personer med demenssjukdom**

*Professor Sirkka-Liisa Ekman, Karolinska Institutet, Institutionen för neurobiologi, vårdvetenskap och samhälle, sektionen för omvårdnad.*

Sirkka-Liisa Ekman talade om vården av demenssjuka personer som har ett annat modersmål än svenska. Hennes avhandling från Umeå universitet 1993, *Monolingual and bilingual communication between patients with dementia diseases and their caregivers*, handlar om kommunikation och relationer mellan finskspråkiga personer med demens och deras vårdare.

Omvårdnadsarbete handlar inte bara om att ge vårdtagaren mat och klä på henne eller honom. Bemötandet och relationen mellan vårdaren och vårdtagaren är lika viktigt.

En relation bygger på kommunikation, interaktion och samspel. Kommunikation är dels verbal (det talade språket), dels icke-verbal (bland annat kroppsspråk i form av mimik, gester och så vidare).

Man pratar ibland om personer med demenssjukdom som ”hjärndöda” och liknande, men det är helt fel. De har mycket kapacitet kvar, det gäller bara att få fram den. Studier visar att demenssjuka har kvar sin identitet och ofta talar om sig själva som en person – jag gör det, jag tycker det och så vidare. Känslan av att vara en person upprätthålls genom kommunikation och genom att vårdare och andra pratar med den demenssjuka som en vanlig människa, inte som en icke-förstående eller ett barn.

Relationen och kommunikationen mellan vårdaren och den demenssjuka påverkas bland annat av språkliga, etniska och religiösa aspekter. Om vårdaren saknar kunskap om och förståelse för dessa delar av den demenssjukas bakgrund och identitet blir det svårare att kommunicera och skapa en god relation. Finns det däremot en känsla av samhörighet påverkas relationen positivt.

I relationen finns också ett inbyggt maktförhållande – vårdaren har alltid en form av makt gentemot vårdtagaren – och detta måste hanteras på rätt sätt om relationen ska bli god och respektfull.

De ovan nämnda faktorerna påverkas av hur vården är organiserad, och vilken utbildning och handledning vårdarna har och får. Vården av demenssjuka personer ställer stora krav på personalen och de behöver kunskap och stöd.

I en av studierna som låg till grund för Sirkka-Liisa Ekmans avhandling videofilmades äldre sverigefinnar, som har varit aktivt tvåspråkiga men som på grund av demenssjukdomen har tappat svenskan, och deras vårdare.

Tre olika typer av relationer kunde identifieras: en positiv, en blandad (delvis positiv, delvis negativ) och en negativ.

I den positiva kategorin talade vårdare och demenssjuk i de allra flesta fall samma språk. Det gjorde de också i den blandade. I den negativa typen av relation talade de däremot inte samma språk.

Det gemensamma språket bidrog alltså till att vårdare och demenssjuk kunde skapa en positiv relation. Utöver det rent språkliga var kulturell samhörighet, gemensamma erfarenheter, kunskaper om Finlands historia och så vidare mycket viktiga.

Dessutom hade vårdarens kunskaper om demenssjukdom och intresse för att arbeta med demensdrabbade personer stor betydelse, liksom viljan att få dem att må så bra som möjligt. Glädje och humor bidrog också positivt.

I avhandlingen, där Erik Homburger Eriksons utvecklingsteori används som tolkningsram, konstateras att när vårdaren kommunicerade i avsikt att stärka upplevelser av tillit, självständighet, initiativ, verksamhetsiver, identitet, intimitet, generativitet (känsla av att vara till nytta) och integritet (att uppleva helhet och mening) visade de demenssjuka personerna ”latenta” förmågor. De kunde tvätta sig, delta i samtal och så vidare, och var trygga och harmoniska.

När kommunikationen och relationen däremot inte fungerade mårde både vårdaren och den demenssjuka dåligt. Den sjuka reagerade med passivitet, ironi, aggressivitet och till sist förtvivlan – hon eller han gav upp och ville inte vara med mer.

Sirkka-Liisa Ekman och tre andra professorer inom omvårdnadsområdet har för SBU:s (Statens beredning för medicinsk utvärdering) räkning gjort en litteraturoversikt av studier om vård av personer med demenssjukdom som gjordes i olika delar av världen mellan 1975 och 2004. När det gäller språkliga och kulturella aspekter konstaterades att det finns ett stort behov av mer forskning. En sammanfattning av rapporten finns på [www.sbu.se](http://www.sbu.se), och hela rapporten kan beställas från SBU.

Sirkka-Liisa Ekman har också bidragit till framtagandet av Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och omsorg vid demenssjukdom 2010. Där sägs att all vård, omvårdnad och omsorg för personer med demenssjukdom bör bygga på ett personcentrerat förhållningssätt, där personen och inte demenssjukdomen sätts i fokus och där utgångspunkten är den demenssjukes upplevelse av sin verklighet.

Personcentrerad omvårdnad innebär också att man i vården och omsorgen särskilt beaktar behov relaterade till att personer har annan kulturell eller språklig bakgrund. Att ta kulturella

hänsyn handlar exempelvis om att ge personen med demenssjukdom möjlighet att utöva sin religion, få kulturellt anpassad mat, bevara sina kulturella traditioner och sedvänjor samt att få tillgång till personal som talar samma språk som personen med demenssjukdom.

Att bli vårdad av personal som kommunicerar på samma modersmål och har kulturkompetens kan enligt Socialstyrelsens riktlinjer ge personen med demenssjukdom och annan etnisk bakgrund trygghet, ökat välbefinnande och en känsla av hemmastaddhet.

Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och omsorg vid demenssjukdom 2010 finns att ladda ned på <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-5-1>.

Sirkka-Liisa Ekman avslutade med att konstatera att god kommunikation och goda relationer är nödvändigt i all vård av personer med demenssjukdom. Utan möjlighet att både förstå och bli förstådd skapas isolering – inte integration och välbefinnande.

### **3. Äldreomsorg på finska i Borås**

*Raimo Häyrinen, aktivitetssamordnare och anhörigstödjare, Distansgatans äldreboende.*

Raymo Häyrinen berättade om Distansgatan 7 i Borås, som 2010 utsågs till Sveriges bästa äldreboende av Sveriges Pensionärers Riksförbund (SPRF). Senare på dagen kunde konferensdeltagarna besöka Distansgatan och träffa boende och personal.

På Distansgatan 7 finns åtta gruppboenden med vardera tio lägenheter. Totalt bor där 80 personer med demenssjukdom, och tre av enheterna erbjuder service och omvårdnad på finska.

Kopplingen till Finland märks på fler sätt än språket, bland annat i musiken som spelas och maten som serveras. Både finska och svenska högtider firas och vid jul står bland annat kålrotslåda på menyn.

På varje avdelning finns ett kök och stor vikt läggs vid att skapa trivsamma och harmoniska måltider. De boende deltar efter förmåga i matlagning, bakning och så vidare.

De gemensamma utrymmen är inredda med varma färger. På respektive lägenhetsdörr sitter ett fotografi föreställande den boende som ung, och i lägenheterna har var och en sina egna möbler. Grundtanken är att personalen är gäst i pensionärens hem.

I vårdfilosofin på Distansgatan 7 ingår att ta hand om hela människan, både kropp och själ. De aktiviteter som anordnas återspeglar detta. I byggnaden finns en samlingsal som bland annat används för dans, musik och sång. Exempelvis har karaoke på finska och svenska anordnats, vilket blev en succé.

Andra exempel på aktiviteter är gymnastik, bingo, målarverkstad och en SPA-dag, då de boende fick fotmassage och andra behandlingar.

Många av aktiviteterna sker också utomhus och på andra håll än Distansgatan. Utflykter i boendets buss görs regelbundet och man har till exempel varit på Liseberg i Göteborg, i Borås djurpark och i Ullared.

Granne med Distansgatan 7 ligger en förskola. Vid midsommar och kring jul kommer barnen till de äldre för att fira och sjunga för dem, vilket är mycket uppskattat.

Varje vecka skickas ett veckobrev ut som berättar om vad som har hänt under veckan. Där finns även information om aktiviteter och möten under kommande vecka. Veckobreven, som också innehåller mängder av bilder, är inte minst uppskattade av anhöriga som bor långt bort och inte kan besöka Distansgatan så ofta.

#### **4. Gällivares mångåriga erfarenheter inom äldreomsorg för nationella minoriteter**

*Lena Helin, minoritetsspråkshandläggare, Gällivare kommun.*

Gällivare kommun har ingått i förvaltningsområdena för samiska, finska och meänkieli sedan år 2000. När minoritetslagstiftningen var ny informerades all personal om bestämmelserna. Information ges nu årligen och det är respektive chefs ansvar att hålla personalen uppdaterad om vad som sker inom området. Alla politiker ska också informeras.

Kommunen har tagit fram en minoritetspolitisk handlingsplan med mål och åtgärder för bland annat förskoleverksamhet och äldreomsorg. När det gäller äldreomsorgen är målet att äldre inom särskilt boende och hemtjänst skall äga rätten att på begäran kunna bemötas på sitt eget minoritetsspråk. Socialförvaltningen ska inventera personalens kunskaper i minoritetsspråken varje år.

Handlingsplanen, som finns översatt till finska, meänkieli, nordsamiska och lulesamiska, följs upp årligen och revideras just nu.

Inom äldreomsorgen har en enkät gjorts där personalen fick ange vilka språkkunskaper de har, och de boende fick tala om vilket språk de vill använda.

Det visade sig att 50% av personalen talar finska/meänkieli och 20% talar samiska. Man organiserade det så att den språkkunniga personalen arbetar där behovet av det aktuella språket finns. Personalen är anställd inom äldreomsorgen, inte på ett specifikt boende, och ”fördelningen” har fungerat bra.

Sedan 2007 har personal inom äldreomsorgen i Gällivare kunnat delta i konversationskurser i meänkieli, och sedan 2011 även i samiska. 40 personer läser meänkieli och 20 personer läser samiska i år.

Tre gånger om året har äldreomsorgspersonalen kultur dagar med tema finska, samiska respektive meänkieli. Det innebär att man bjuder in föreläsare från minoriteterna och bjuder på fika som representerar respektive kultur och språk.

I kommunen finns en samrådsgrupp med fyra företrädare för sameföreningarna, två representanter för Finska klubben och två företrädare för STR-T (Svenska Tornedalings Riksförbund-Tornionlaaksoiset). Ledamöterna arvoderas vid mötena. Samrådsgruppen delar ut medel till projekt som rör de nationella minoriteterna och har delegation på ett basbelopp. Gruppen kan lämna yttrande till alla nämnder och lämna in egna ärenden. För närvarande finns ett pågående ärende som handlar om ett gemensamt äldreboende för de tre minoritetsspråken.

I kommunen finns redan idag äldreboendet Gunillahem där 42 personer, de flesta med demenssjukdom, bor och där finska, meänkieli och lite samiska talas.

På boendet finns en bastu där många timmar tillbringas varje vecka. Gunillahem har också en blomsterträdgård med kolonilotter där man bland annat kan sätta potatis. Där finns även tvättlinor, fiskenät och en cykel. Minnen väcks och det blir många diskussioner på de olika modersmålen.

Tillsammans med de andra kommunerna i Norrbotten som också har ingått i förvaltningsområden sedan år 2000 har Gällivare bildat en grupp för diskussion och utbyte av erfarenheter. Gruppen träffas ett par gånger om året och däremellan har man kontakt via e-post.

Under hösten 2010 gjorde gruppen en gemensam enkät som gick ut till alla kommuninvånare i samtliga kommuner. Enkäten handlade om kunskap i minoritetsspråken och behov av service på minoritetsspråken. Svarsfrekvensen var dock låg och enkäten kommer därför att göras om.

## **5. Daglig verksamhet och anhörigcentral på finska i Eskilstuna**

*Sirpa Lindelöf och Anna-Maarit Tirkkonen, utvecklare, Eskilstuna kommun.*

Runt 17 % av Eskilstuna kommuns drygt 96 000 invånare har finsk anknytning (SCB 2008). Av de utrikes födda som är 65 år eller äldre kommer 55 % från Finland. Många av Eskilstunas sverigefinnar kom till staden för att arbeta i metallindustrin på 60- och 70-talen.

Kommunen, som ingår i det finska förvaltningsområdet sedan 2010, har en finsktalande kontaktperson i var och en av de åtta förvaltningarna.

På två av kommunens äldreboenden, Tunagården och Spångagården, finns helt eller delvis finskspråkiga avdelningar.

Möjligheterna att få tillgång till hemtjänst på finska är goda i Eskilstuna eftersom många hemtjänstanställda är finsktalande. I området Årby, där en tredjedel av hemtjänstens 90 brukare är finsktalande, talar till exempel fem av de anställda finska. I området finns också en finsktalande biståndshandläggare.

I Årby ligger även Suomitupa/Finnstugan, en öppen dagverksamhet för äldre finsktalande. Besökarna är mellan 70 och 90 år och omkring 20 personer brukar komma varje dag. Verksamheten startade i september 2001 och var från början öppen två dagar i veckan. Sedan 2002 har man öppet fem dagar i veckan.

De äldre som deltar i dagverksamheten kan till exempel lyssna på musik, spela bingo, delta i gymnastik och göra utflykter.

Solrosen, som är granne med Finnstugan, är en finskspråkig daglig verksamhet som vänder sig till personer med demenssjukdom. Den startade 2002. Då var det öppet två dagar i veckan, men nu är verksamheten liksom Finnstugan öppen fem dagar i veckan. Åtta platser finns idag. Syftet är att ge de äldre största möjliga livskvalitet genom meningsfulla dagar.

Finnstugan och Solrosen har också verksamhet för anhöriga. Tio personer träffas en gång i månaden för att prata, umgås och ge varandra stöd. Man har även utbildningar och temadagar, till exempel om demenssjukdom.

En finsktalande demenssköterska som kan ge hjälp och stöd är knuten till verksamheten.

I Eskilstuna kommun finns sedan 2001 också en finskspråkig frivilligverksamhet. Tio personer hjälper äldre som bor hemma med praktiska saker i vardagen, som att handla, följa med vid läkarbesök eller bara samtala.

## **6. Stiftelsen Neuberghska Ålderdomshemmet – äldreboende med judisk inriktning**

*Hans Liebermann, styrelseordförande.*

Neuberghska Ålderdomshemmet i Göteborg är ett av två äldreboenden med judisk inriktning i Sverige. Det andra är beläget i Stockholm. I lokalerna, som nyligen byggdes ut, finns

äldreboende, gruppboende för personer med demenssjukdom, korttidsboende och trygghetsbostäder för personer över 70 år.

Byggnaden inrymmer dessutom skola, förskola och en samlingslokal för idrotts- och kulturverksamheter. Det gör att det blir många naturliga kontakter mellan gamla och unga och många gemensamma aktiviteter.

Den judiska inriktningen märks på flera sätt. Alla judiska högtider och helger firas, ofta tillsammans med de anhöriga, och man tar hänsyn till judiska traditioner vid vård i livets slutskede och dödsfall. Medarbetarna är utbildade i judisk tradition och tro.

Köket följer judisk mattradition och all mat lagas i huset, där man också bakar bröd och kakor. Det finns stora möjligheter att anpassa maten efter individuella önskemål.

Stor vikt har lagts vid att skapa en hemtrevlig känsla, och man har arbetat mycket med inredningen och den konstnärliga utsmyckningen av lokalerna.

I huset finns bland annat ett stort bibliotek och två matsalar varav den ena kan användas som synagoga.

Under dagarna kan de äldre till exempel delta i studiecirklar, åka på olika utflykter, handarbete och spela bingo. De har också tillgång till ett gym.

Många olika språk talas av boende såväl som personal – förutom svenska bland annat jiddisch, hebreiska, polska och ryska.